

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.6>

NOWOCZESNE PODEJŚCIA DO KSZTAŁTOWANIA UMIEJĘTNOŚCI KOMUNIKACYJNYCH U DZIECI Z ZABURZENIAMI ZE SPEKTRUM AUTYZMU

Liudmyla Chernichenko

doktor filozofii, starszy wykładowca

Katedry Edukacji Specjalnej i Integracyjnej Humańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Pawła Tyuczyny (Humań, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-8455-8869

lydachernichenko@meta.ua

Adnotacja. Artykuł dotyczy problemu badania nowoczesnych podejść do kształtowania umiejętności komunikacyjnych u dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. W artykule podkreślono, że ostatnio zaczęto zwracać większą uwagę na problem badania i korygowania różnych zaburzeń psychicznych u dzieci. Jednym z poważnych problemów w nowoczesnym systemie edukacji są zaburzenia ze spektrum autyzmu (ASD). W związku z tym należy stwierdzić, że autyzm może działać jako niezależna jednostka nozologiczna lub wtórny objaw schizofrenii. W tym drugim przypadku występuje we wczesnych latach życia i nazywa się autyzmem wczesnego dzieciństwa (RDA). W artykule rozważono, że najczęściej w pracy korekcyjnej specjaliści zwracają uwagę na kształtowanie umiejętności akademickich dziecka, co naszym zdaniem jest błędne, ponieważ głównym naruszeniem ASD jest brak umiejętności komunikacyjnych. To komunikacja jest podstawą socjalizacji dziecka. Nawet nawiązanie pierwszego kontaktu z dzieckiem autystycznym jest problematyczne.

Słowa kluczowe: zaburzenia mowy, kształtowanie umiejętności komunikacyjnych, zaburzenia ze spektrum autyzmu, korekta, innowacje, dzieci w wieku przedszkolnym.

MODERN APPROACHES TO THE FORMATION OF COMMUNICATION SKILLS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Lyudmila Chernichenko

Doctor of Philosophy,

Senior Lecturer of the Department of Special and Inclusive Education, Pavlo Tyuchyna Uman State Pedagogical University (Uman, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-8455-8869

lydachernichenko@meta.ua

Abstract. The article is devoted to the problem of studying modern approaches to the formation of communication skills in children with autism spectrum disorders. The article highlights that recently more attention has been paid to the problem of studying and correcting various mental disorders in children. One of the major problems in the modern education system is autism spectrum disorders (ASD). In this regard, it should be noted that autism can be both a secondary symptom of schizophrenia and an independent nosological unit. In the latter case, it occurs in the first years of life and is called early childhood autism (IDA). The article considers that most often in correctional work specialists pay attention to the formation of academic skills of the child, which, in our opinion, is wrong, because the main violation of RAS is the lack of communication skills. Communication itself is the basis of a child's socialization.

Key words: speech disorders, formation of communication skills, autism spectrum disorders, correction, innovations, preschool children.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Людмила Черніченко

доктор філософії, старший викладач кафедри

спеціальної та інклюзивної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-8455-8869

lydachernichenko@meta.ua

Анотація. Стаття присвячена проблемі вивчення сучасних підходів до формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру. У статті висвітлено, що останнім часом більше уваги почало приділятися проблемі вивчення і корекції різних психічних розладів у дітей. Однією з серйозних проблем в системі

сучасної освіти є розлади аутистичного спектру (РАС). У зв'язку з цим необхідно констатувати, що аутизм може виступати самостійною нозологічною одиницею або вторинним симптомом шизофренії. В останньому випадку він виникає в перші роки життя і називається раннім дитячим аутизмом (РДА). У статті розглянуто, що найчастіше в корекційній роботі спеціалісти звертають увагу на формування академічних навичок дитини, що є, на нашу думку, хибним, оскільки основним порушенням при РАС є відсутність комунікативних навичок. Саме спілкування виступає основою соціалізації дитини. Навіть встановлення первинного контакту з аутичною дитиною є проблемним.

Ключові слова: мовленнєві порушення, формування комунікативних навичок, розлади аутистичного спектру, корекція, інновації, діти дошкільного віку.

Вступ. Останнім часом науковці почали приділяти багато уваги проблемі вивчення і корекції різноманітних психічних розладів у дітей. Розлади аутистичного спектру (РАС) є однією із найсерйозніших проблем в системі освіти. Аутизмом (від грецького «autos» – сам) називають стан психіки, що характеризується замкнутим внутрішнім життям і активним відстороненням від зовнішнього світу. Аутизм може бути самостійною нозологічною одиницею та може виступати вторинним симптомом шизофренії. Він часто виникає в перші роки життя і називається раннім дитячим аутизмом (РДА) (Базима, 2012:15).

Відомо, що аутизм може бути різним: при конституційних особливостях психіки – легкого ступеня; в умовах хронічної психічної травми, а також може виступати як тяжке порушення психічного розвитку (ранній дитячий аутизм).

Варто зауважити, що розлади аутистичного спектру зустрічаються на 10000 дітей у 3–6 випадках, і найчастіше виникають у хлопчиків, рідше у дівчаток.

Зазвичай у корекційній роботі фахівці звертають увагу на формування академічних навичок дитини, оскільки відсутність комунікативних навичок є основним порушенням при РАС. Саме активна комунікація виступає основою соціалізації дитини. З аутичною дитиною навіть встановлення початкового контакту вже може бути проблемним. Варто відзначити, що корекція комунікативних навичок має бути першочерговою тому, що без налагодження соціальної взаємодії неможливо перейти до корекції когнітивної та поведінкової сфери дитини.

Актуальність теми нашого дослідження також визначається тим, що існуючі на сьогоднішній день підходи до формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру вимагають більш ґрунтовного вивчення.

У своїй роботі ставимо за мету охарактеризувати сучасні підходи до формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру

Основна частина. Втілення мети нашого дослідження передбачає виконання таких завдань: проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження; виділити ряд психолого-педагогічних методів корекції аутизму; охарактеризувати підходи до формування комунікативних навичок у дітей з розладами аутистичного спектру.

Матеріал і методи досліджень. Теоретичні: підбір, вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; емпіричні: спостереження, бесіда.

Результати та їх обговорення. У сучасній психолого-педагогічній літературі аутизм розглядають як порушення, яке починає діагностуватися в ранньому дитинстві й залишається на все життя. Особи у яких виявлений аутизм характеризуються своєрідним реагуванням на оточуючих, з тяжкістю засвоюють навички, які необхідні для спілкування, схильні стереотипних дій та ригідної поведінки.

Дослідники виділяють 4 основних етапи у становленні теорії аутизму (Синьов, Шульженко, 2012:252).

I етап. Донозологічний період (кінець XIX – початок XX ст.), який виокремлюється рідкісними згадками про дітей, які прагнули самотності. Науковець та психіатр Г. Маудслей був першим хто розглядав такі розлади, як «психози» та звернув увагу на дітей із вираженими відхиленнями та тяжкими порушеннями психіки (Синьов, Шульженко, 2012:254).

II етап. Доканнерівський період у вивченні проблеми аутизму, який припадає на 20–40-і роки XX століття. Саме в цей період виник термін «аутистичний» та почали обговорювати питання про можливість виявлення у дітей шизофренії. Це визначення в наукову термінологію ввів Е. Блейлер у 1908 році, який почали використовувати для опису втечі від соціального життя та спостерігалось в дорослих хворих на шизофренію (Синьов, Шульженко, 2012:254).

III етап у вивченні проблеми аутизму називають каннерівським. Цей період (40–80-ті роки XX ст.) відзначається виходом у світ серії наукових праць з дослідження дитячого аутизму, серед яких перша книга «Аутистичні порушення емоційного контакту» належала Л. Каннеру (Синьов, Шульженко, 2012:255).

IV етап післяканнерівський період (80–90-і рр.) Характеризується істотним відходом від позиції поглядів самого Каннера на ранній дитячий аутизм (Синьов, Шульженко, 2012:255).

Отже, характеризуючи 4 основних етапи у становленні теорії аутизму ми можемо стверджувати, що аутизм – це психічний розлад, який характеризується порушенням соціальних, мовленнєвих, особистісних, та інших сторін розвитку і навичок комунікацій.

Діти з розладами аутистичного спектру ще змалку вирізняються від дітей з нормо-типовим розвитком. У них відзначаються загальмовані емоційні реакції на близьких, аж до повної відмови реагувати на зовнішні подразники. Вони уникають погляду в очі, міміка лиця відсутня, на руки не просяться, не посміхаються,

а якщо посмішка і виникає на їхньому обличчі то лише спонтанно і часто не відповідає певній позитивній ситуації.

Варто відзначити, що діти з такими порушеннями не люблять одних і тих самих відчуттів (слухових, зорових, вестибулярних, тактильних). Дорослим вкрай важко привернути увагу такої дитини та залучити її до спільної ігрової діяльності. Особливо відзначається затримка та порушення мовленнєвого розвитку: без зв'язку з комунікацією у дитини розвивається гуління та белькотіння. Також відсутнє вкрай важливе «наслідування» дій та слів дорослого.

Термін «розлади аутистичного спектру» об'єднує різноманітні порушення розвитку дитини, для яких характерні відповідні аутистичні прояви. Відповідно міжнародної класифікації встановлено, що індивідуальні психологічні прояви аутистичних розладів охоплюють широкий спектр, зокрема і діагноз «Аутизм». Діти з різним рівнем інтелектуального та мовленнєвого розвитку найперші потрапляють у спектр аутистичних розладів. Проте найхарактернішою ознакою РАС є відсутність навичок соціалізації у дітей, незалежно від рівня мовленнєвого та інтелектуального розвитку (Бондарь, 2003:235).

На сьогоднішній час все, чому не знайшлося пояснення класифікують як аутизм. Дитину діагностують, але одразу встановити певний діагноз надто складно, хоча і є багато відповідних симптомів. Вважається, що РАС частіше виникають в певному несприятливому сімейному, інтелектуальному середовищі у первістків і єдиних дітей в сім'ї. Існують різні підходи до тлумачення походження аутичної поведінки: одні автори стверджують, що аутизм може проявлятися ще з народження, інші виділяють аутизм первинний та вторинний. Тоді, як первинний характеризується як вроджена генетична схильність, а вторинний – як форма сформованих поведінкових реакцій (Конопляста, Косинкіна, 2013:135).

У дітей з аутизмом діагностується низька адаптивність до навколишнього середовища, яка пов'язана, з недостатністю поведінкових навичок (деструктивні і стереотипні) та несформованістю комунікативної діяльності. Тому найголовнішим та першочерговим завданням корекційної роботи має бути формування комунікативних навичок та адаптивної поведінки, необхідної для успішного розвитку дитини.

Науковці виділяють сім основних психолого-педагогічних методів корекції аутизму.

1. Теассх терапія як державна програма використовується у багатьох європейських країнах. Основна її ідея – забезпечення формування якомога більшої кількості стереотипних шаблонів взаємодії з навколишнім світом. Головним методичним прийомом у цій програмі виступає механічне навчання. В ході Теассх терапії виникає суперечність між ригідністю і стереотипністю форм навчання, й умовами постійно мінливого навколишнього середовища, яка можлива лише через жорстке структурування часу і простору. Адаптація до межам жорстко структурованого середовища можливості адаптації вельми обмежені, у тому числі рівень толерантності суспільства.

2. Терапія щоденним життям розроблена в Японії у 1960-ті роки. Складається з трьох характерних елементів: через програму щоденних фізичних вправ встановлюється ритм життя і відбувається стабілізація емоцій; уникнення залежності від навколишнього середовища через групові заняття; підтримка гармонійного інтелектуального розвитку через постійне, повторення однотипних дій. Крім цього в програмі застосовують традиційні для японської педагогіки прийоми, а саме увага акцентується балансі психічного і духовного життя, переважають групові форми навчання, та розвивається групова атмосфера. Навчання через наслідування є центральний моментом даної терапії.

3. Емоційно-рівневий підхід описаний в 1980-х роках видатними вченими в галузі дефектології. В основні методу була концепція В. Лебединського про рівень будови системи емоційної регуляції. Корекційно-виховна робота складається з шести етапів: стимуляція активності, спрямованої на взаємодію; налагодження емоційного контакту; позбавлення страхів; зняття агресії і само агресії; формування цілеспрямованої поведінки.

4. Холдинг-терапія (англ. holding – утримання, зберігання) – метод терапії, який був представлений американським психіатром М. Велшом у першій половині 80-х років ХХ століття та характеризується примусовим утриманням. Відповідно до цього підходу, аутизм характеризується, як мотиваційний та емоційний розлад, який пов'язаний із раннім дитячим травматичним досвідом. Внаслідок цього у дитини порушується довіра не тільки до навколишнього світу в цілому, але і до близьких людей.

Холдинг-терапія була запропонована як метод відновлення та удосконалення довіри у дітей до світу. Зовні метод можна описати наступним чином: мати пригортає дитину до себе таким чином, щоб можна було дивитися їй в очі. Автором методу було виділено три стадії холдингу: перша стадія – конфронтації (дитина протриває); друга стадія – конфлікту (дитина виривається, плюється, кусається, мати говорить дитині про свою любов та заспокоює); третя стадія – вирішення (дитина встановлює контакт з матір'ю очі в очі та опір припиняється). Холдинг-терапію можна застосовувати лише в тих випадках, коли вичерпані інші можливості допомоги дитині.

5. Метод сенсорної інтеграції, під час якого використовується сенсорна стимуляція з урахуванням здібностей дитини до переробки та передачі сенсорної інформації. Стимуляція зазвичай спрямована на слух, зір, дотик, орієнтацію в просторі та пропріоцептивні відчуття. Наприклад, як засіб оптимізації зміненої чутливості була розроблена інтеграційна слухова терапія. Завдяки сенсорній інтеграції можна зменшити окремі труднощі, властиві аутизму, що позитивно впливають на загальну ситуацію корекційної роботи. Важливо, щоб сенсорна інтеграція була допоміжним методом із основним корекційним підходом.

Всі вищезазначені методи, прямо чи опосередковано, опираються на прийоми, розроблені в рамках біхевіорального підходу.

6. Засновником поведінкової терапії є Б. Скіннер, який писав, що в основі формування певних навичок лежить певний стереотип поведінки людини, що можна сформувати за допомогою негативного та позитивного підкріплення. Підкріплення – це певний стимул, який збільшує ймовірність використання заздалегідь запрограмованої реакції особистості. Дослідження Б. Скіннера були направлені на вивчення певних поєднань негативних та позитивних стимулів, якими можуть виступати як найпростіші (візуальні, аудіальні та тактильні стимули) так і складніші (престиж або можливість самореалізації людини) (Тарасун, Хворова, 2004: 45).

7. Варто відзначити, що останнім часом надто великим успіхом користується слухова терапія розроблена А. Томатісом. Майже 40 років тому французький лікар-отоларинголог Альфред Томатіс зробив важливі відкриття, які стали поштовхом до розвитку методу Томатіса (слухове навчання або слухова терапія). Основна мета цього методу полягає в тому, щоб повторно навчити особистість процесу слухання, що сприяє кращому вивченню та освоєнню різних мов, сприяє покращенню комунікабельних функцій та позитивно впливає на соціальну поведінку індивідуума (Шульженко, 2010:134).

В основі цього методу лежить теорія взаємодії слухового сприйняття голосу. Відомий науковець Томатіс охарактеризував вухо як найважливіший орган, що формує свідомість людини (Тарасун, Хворова, 2004: 45). Та прийшов до висновку, що вухо не просто чує навколишні звуки, а сприймає всі коливання, які стимулюють нерви внутрішнього вуха, аж потім ці коливання переходять в імпульси, та окремими шляхами потрапляють до головного мозку. Основна мета полягає в тому, щоб покращити здатність головного мозку сприймати та переробляти найрізноманітнішу інформацію. Із покращенням функції слухання мозок починає активніше сприймати та переробляти сигнали, які надходять із навколишнього середовища.

Відповідно до слухової теорії, вухо ембріона починає функціонувати у вісімнадцять недінь вагітності. Дитина, перебуваючи в утробі матері чує велику кількість звуків, які їй після народження стають недоступні – шум роботи внутрішніх органів, серцебиття та дихання матері тощо. Означене це тим, що у внутрішньоутробному періоді розвитку дитини, вуха заповнені амніотичною рідиною, яка проводить звук значно краще, ніж повітря; зокрема, у рідині менше загасають високочастотні компоненти звуку. Тому Томатіс запропонував використовувати голос матері для повторного відкриття процесу слухання дитини. Голос матері є основним ланцюгом, завдяки якому починає формуватися і розвиватися процес слухання дитини, що в свою чергу впливає на подальший розвиток мовленнєвих навичок. В цілому цей процес характеризується, як спроба перепрограмування різних стадій людського розвитку (Тарасун, Хворова, 2004: 45).

Варто відзначити, що проблема аутизму, а також методи допомоги особам, які хворіють на аутизм, вивчені недостатньо. На жаль, ці діти не можуть повністю реабілітуватися. У кожному конкретному випадку суттєво відрізняються параметри індивідуального розвитку дітей-аутистів. Деякі вчені вважають визначним періодом, коли можна зробити певні прогнози їх подальшого розвитку, це п'ять-вісім років. Насамперед це пов'язано з мовленнєвими та розумовими здібностями дитини. Незважаючи на те, що у кожній окремій особистості є індивідуальна реакція на лікування чи корекцію, за певними проявами розладів аутистичного спектру можна досягнути досить позитивних результатів.

Найбільших результатів зазвичай досягають у поведінкових проявах, наприклад: зменшення спалахів гніву, самокалічення, порушення сну, самознищення. Корекційна робота також є успішною в мовленнєвому розвитку та в соціалізації особистості. Однак спеціальне лікування та корекційно-виховна робота, можуть дати беззаперечний поштовх до позитивного розвитку дитини з РАС.

Збільшення зафіксованих випадків аутизму в світі вже зрівнюють за масштабами з епідемією. В середньому від 26% до 99% у рік збільшуються випадки захворювання на РАС. Останнім часом науковці все частіше РАС відносять до розряду порушень, які пов'язані з проблемами соціального оточення. Під соціальним оточенням розуміється все те, що оточує нас та може мати потенційну небезпеку для людини (вода, ліки, їжа, повітря, вміст токсинів в доквіллі, тощо). Деякі вчені стверджують, що зростання розладів аутистичного спектру пов'язане зі збільшенням числа вакцин, що містять нейротоксин – етил ртуть. Адже ще 11 років тому аутизм вважати невилковним захворюванням, в той час коли зараз почали з'являтися позитивні історії успіху. Але кожна така історія давалася дуже і дуже нелегко (Шульженко, 2010:34).

Висновки. Організація правильної та своєчасної корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру є нагальною психолого-педагогічною, медичною та соціальною проблемою. Результати більшості наукових досліджень, присвячених вивченню методів терапії розладів аутистичного спектру, свідчать про те, що характерною метою допомоги дітям, є їх абілітація. Покращення соціального потенціалу для можливостей дитині реалізуватись у суспільстві. Соціальна корекційно-виховна робота повинна бути спрямована на підвищення пізнавального, особистісного та соціального статусу дитини.

Список використаних джерел:

1. Базима, Н., Проблема мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки), 4, 2012 р. с. 14–19.
2. Конопляста, С., Косинкіна, Ю. До проблеми мовленнєвої активності дітей дошкільного віку з аутистичними проявами. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційно-виховна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 24, 2013р. с. 134–137.
3. Синьов В. М., Шульженко Д. І. Особливості умови соціалізації дітей з аутистичними порушеннями. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: збірник наук. праць. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. № 21. С. 251–256.

4. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник. за ред. В. Бондаря. Луганськ : Альма-матер, 2003. 436 с.
5. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ : Науковий світ, 2004. 103 с.
6. Шульженко Д. Аутизм – не вирок. Львів : Кальварія, 2010. 224 с.

References:

1. Bazyma, N. (2012). Problema movlennievoi aktyvnosti u ditei z autystychnymy porushenniamy [The problem of speech activity in children with autistic disorders]. Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu (Pedahohichni nauky), 4, pp. 14–19 [in Ukrainian].
2. Konopliasta, S., Kosynkina, Yu.. (2013). Do problemy movlennievoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku z autystychnymy proiavamy [To the problem of speech activity of preschool children with autistic manifestations]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19: Korektsiino-vykhovna pedahohika ta spetsialna psykholohiia. Vyp. 24, pp. 134–137 [in Ukrainian].
3. Synov V. M., Shulzhenko D. I. (2012). Osoblyvosti umovy sotsializatsii ditei z autystychnymy porushenniamy [Features of the condition of socialization of children with autistic disorders]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia: zbirnyk nauk. prats. K. : NPU imeni M. P. Drahomanova, № 21. pp. 251–256 [in Ukrainian].
4. Spetsialna pedahohika: poniatiino-terminolohichni slovnyk. [Special pedagogy: conceptual and terminological dictionary]. za red. V. Bondaria. Luhansk : Alma-mater, 2003. 436 s. [in Ukrainian].
5. Tarasun V., Khvorova H. (2004). Kontseptsiiia rozvytku, navchannia i sotsializatsii ditei z autyzmom: navchalnyi posibnyk dlia vyshchyykh navchalnykh zakladiv. [The concept of development, learning and socialization of children with autism: a textbook for higher education]. Kyiv : Naukovyi svit, 103 s. [in Ukrainian].
6. Shulzhenko D. (2010). Autyzm – ne vyrok. [Autism is not a sentence] Lviv : Kalvariia, 224 s. [in Ukrainian].